

הספרות זקוקה למסירות-נפש

אנה קרנינה הצילה את חיי, ואל ייראו דבריי
אלה בגוזמה ספרותית.

כשעברנו על פני "בית ההסתדרות", שניצב בעיבורה של ק"ק בני ברק, הסבנו ממנו את עינינו כמו מפני שיקוף משומם. אבל בעורפו, בכניסה נפרדת וחשאית, שכנה ספריית בית ההסתדרות, ואליה התגנבתי דרך סמטאות שהאריכו את דרכי והגבירו את הלמות ליבי. תחושת סכנה ותחושת ציפייה הסתוללו בתוכי, שקית הבד שהסתירה את הספרים המושאלים דיקרה את עורי, ורק משנכנסתי פנימה והנחתי אותם על הדלפק, נרגעה נשימתי.

איני זוכרת עוד איך נראה חלל הספרייה. במאמר מוסגר אעיר, שהספרייה היקרה הזאת, היחידה בעיר הקודש, הוצתה ברבות הימים בידי קנאים. הייתי בת עשר כשגיליתי את הדרך אליה, אך את הספרניות הרחומות אני זוכרת היטב. נשים מבוגרות, רציניות, שנהגו בי בחן, בחסד וברחמים. "שלושה ספרים את רוצה? טוב. תבחרי לך, ולהתראות מחרתיים".

בתחילה לא הבנתי את חומרת הסכנה. לפעמים, מתוך חיבת הספרים ועליצות בלתי זהירה, תחבתי ספר אחד מתחת בית שחיי הימני, ספר שני מתחת בית שחיי השמאלי, ואת הספר השלישי החזקתי מול עיניי, וכך הלכתי, קוראת בצמא, נתקלת בעצים, בגדרות, בעוברים ושבים, בלי לתת את דעתי על חברותי לבית הספר, שארבו לי בקרנות הרחובות, ותפסו אותי בקלקלתי. "היא חוזרת מהספרייה! היא קוראת ספרים!" הן לחשו זו לזו בתערובת של צדקנות וסלידה, וכבר למחרת נקראתי למחנכת, ששטפה אותי בקיתונות של רותחין.

כאשר נזיפותיה של המחנכת לא הועילו, זומן אבי למשרדה של המנהלת, שאיימה לסלק אותי מבית הספר. הוא לא עמד לימיני. מבחינתו, בתו כפויה הטובה ביישה אותו, אכזבה אותו, ציערה אותו. באותו יום נבעה בינינו קרע שלא אוחה מעולם. המשכתי לחיות

בסביבה "שלמה" לכאורה, ולשאת בתוכי את מועקת הקריעה, ורק כעבור שנים הבנתי, שהקריעה הכרחית לכל יוצר, שזהו השסע שכתב עליו יהודה עמיחי, זהו הפצע שתיאר עמוס עוז, ותיארו סופרים אחרים.

לא זנחתי את עולם המושגים של החברה שבה חייתי, אלא נטלתי חלקים ממנו עמי, כמו אדם העובר דירה ולוקח עמו את שכיות החמדה מדירתו הקודמת, ואף הרחבתי את תכולתו והתאמתיו אותה לעולמי. מתוך עולם זה הבנתי, שהספרות, כמו לימוד התורה, זקוקה למסירות נפש, להתקדשות, לא במובן הדתי אלא במובן הנפשי והרוחני. הספרות הייתה בעיניי יעד של חרות ככתוב, "אל תקרא חרות על הלוחות, אלא חירות". כאשר עזבתי את חיי הקודמים עם שבתי הלוחות הראשונים, מטרתי הייתה לזכות בחירות הנפש, לחיות מתוך חירות המחשבה, מתוך חירות הבחירה ומתוך חופש לקרוא, לכתוב ולאהוב. נולדתי כאדם נטול גנים רליגיוזיים, כך חשתי את עצמי בגיל צעיר, כבר בילדותי. אמונתי הייתה קלה לערעור, ספקותיי כוססו בי. לא נהיתי אחר טקסים וחגיגות דתיים, בית הכנסת לא משך את לבי. אבל אהבתי את הטקסטים העתיקים ואת הרוח שנשבה אלי מן התפילות והפיוטים. עד היום, כשאני מתיישבת על כיסאי מול המחשב, שפתיי רוחשות תפילה: "אוחילה לאל, אחלה פניו, אשאלה ממנו מענה לשון". איני חלק מתנועת הניו אייג' השוחרת מסתורין ומאדירה תופעות אוטוריות, ובכל זאת אני מרגישה שהכתיבה היא בבחינת נס, ובעת שאני כותבת, אני זוכה בנשמה יתירה, ואיני דומה למי שאני בימים שרוח הכתיבה אינה נחה עליי.

אולי הפכתי את הספרות לדת הפנימית שלי, אני אומרת לעצמי, אולי לכן אני מאמצת אל ליבי מושגים כמו מסירות נפש, התקדשות וחירות פנימית. "האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב", אמר שמואל הנביא. זו הספרות בעיניי. היא רואה ללבב. היא חושפת את הרבדים הנסתרים בנשמתנו ומעלה אותם ממעמקים סגורים וכבושים אל אור התודעה, שלעיתים הוא צורב ומכאיב לעין, אך הוא מבטיח הארה ויש בו סגולות מרפא. אלמלא הספרות, איך היינו פוגשים את אנה קרנינה, את מדאם בובארי, את אפי בריסט, את מר הרבסט ואת שירה, את הירשל ובלומה, את בני משפחת בודנברוק ואת מרת דאלאווי? אנה קרנינה הצילה את חיי, ואל ייראו דבריי אלה כגוזמה ספרותית. בעולם שבו חייתי, כל סטייה מן הקו, כל מחשבה זרה, אף שלא התממשה, הטילו על הנפש צל מאיים, מבעית, נושא אשמה. באין נפש שאיתה יכולתי לדבר בלי להרגיש מאוימת, החברויות היחידות שלי קרמו עור וגידים בין דפי הספרים.

גם ברוריה, אשתו של רבי מאיר, מבעלי המשנה, היא, בעיניי, דמות ספרותית, פורצת דרך ומעוררת השראה, שהאירה לי את נתיב חיי. היא סירבה לקבל את קביעתו של בעלה ש"נשים דעתן קלה", הועמדה בניסיון, התפתחה לתלמידו של בעלה שהכשיל אותה, ונעלמה מדפי ההיסטוריה הנשית-יהודית. כישלונה לא המעיט כלל את דמותה בעיניי, אלא האיר לי צדדים נוספים במהות הנשית.

הספרות מעצבת אותנו, אולי אף מחנכת אותנו, הקוראים, להפיק מתוכנו אמפתיה, אותה תכונה אנושית פלאית והכרחית החבויה בנו, לעיתים מבלי שאנו מודעים לה, בהיותנו יצורים שיפוטיים. כאשר אנו מתייחדים, בסתר המדרגה, עם הספר שאנו קוראים, איננו יכולים שלא להודות כי גם אנו, כמו גיבורי הספר, איננו אלא תצרף בלתי אפשרי

של טוב ורע, של נדיבות וצייקנות, של פתיחות ואטימות, של אהבה וטינה. הספרים שאנו קוראים מעניקים לנו מתנות אינסופיות. דרכם אנו חיים חיים נוספים על חיינו היחידים, אשר הולכים יום יום ורגע רגע לקראת כיליונם.

אולי זה הרגע לכתוב מעט על הכתיבה שלי. את ספרי הראשון "אחות רחוקה" כתבתי שנים אחדות לאחר שיצאתי מבין חומות החברה החרדית. קשיים כלכליים וחוסר ביטחון עיכבו את כתיבתי. חסרו לי יסודות כה טבעיים לכל מי שחי ב"חוץ". גם אם לא חדלתי לקרוא מאז "שלום כיתה א'", לא תמיד קראתי באופן מושכל. חסר לי עולם שלם של ידע ותרבות, שהתחפר בתוכי כבור עמוק. הייתי מלאת בהלה כשכתבתי את הרומן הראשון שלי, "קרעיה". איך אני מעזה להעמיד את עצמי ליד אילנות ספרותיים גדולים, מנין האומץ, החוצפה?

ואז בא לעזרתי רבי זושא, שאמר לתלמידיו, "אחרי מאה ועשרים, כשאגיע לבית דין של מעלה, לא ישאלו אותי, זושא, למה לא היית משה רבנו, ישאלו אותי, זושא מדוע לא היית זושא?" כשנזכרתי באמירתו, אמרתי לעצמי, בבית דין ספרותי, לא ישפטו אותי מדוע לא הייתי וירג'ניה וולף או שרלוט ברונטה, אלא מדוע לא הייתי אני עצמי, במלואי. איני בטוחה שתחושת הביטחון שנולדה בי אז, אכן הייתה מוצדקת. אבל האופטימיות התמימה הזאת אפשרה לי לכתוב את "קרעיה", ואחרי עוד שנים-עשר ספרים, שיצאו לאור בהוצאות ספרים שהעניקו לי חיבה, תמיכה וקבלה, וקהל קוראים (בעיקר קוראות). העולם שיצאתי מתוכו מהבהב בחלק מספריי, אך הגיבורים אינם "חרדים" בנפשם. הם תמיד יושבים על הגדר, רגל פה רגל שם, בדרכם החוצה מן המחנה. גיבורים כמותם מושכים את ליבי – השבורים, הקרועים, הנופלים וקמים, השואלים שאלות בלי לצפות לתשובה אחת מוחלטת.

כשהתחלתי לכתוב, לפני כמעט שלושים שנה, הייתי בין הראשונים, ואולי הראשונה, שהרימה את המסך מעל העולם החרדי הסגור, כמי שהייתה שם. הרגשתי דחף עמוק לכתוב עליו, לספר על אנשים, שגם להם רגשות, כמיהות, כאבי לב וספקות, כמו לכל אדם אחר, אלא שכל אלה מתחדדים ומועצמים בשל החומות והגבולות, הגלויים והסמויים. חשוב מכול היה לי לספר על הנשים בעולם שהשארתי מאחור – הנשים שהן כאטלס, האל הקדמוני, כי העולם החרדי כולו מונח על כתפיהן. לא על החרדיות ה"בסדריות" רציתי לספר, אלא על השתוקות, על האנוסות כנשות המראנוס בספרד, ועל המרדניות, כמוני, על אלה שקולן נלקח מהן והן עמלות להשיב אותו להן (כמו שולמית ב"מתי תבוא אלי"), ועל אלה שחיות בפער הדק שבין כניעה למרד (כמו אביגיל ב"הדום בגן עדן"). רציתי לספר על העולם העלום של חוקי הנידה, ועל אחיזתו הנפתלת, המדוקדקת עד אימה, בחייהן של אחיותיי הרחוקות, ורציתי לשאול אותן, באמצעות ספריי, "עד מתי?" ברגע זה נראה לי שאמרתי בספריי את כל מה שהיה לי לומר, וביתר שאת בספרי האחרון, "שובי נפשי". לכן, לפי שעה, אני משעה את עצמי משולחן הכתיבה. אולי זאת פרידה ואולי זאת הפסקה. ימים יגידו.